

A papírkor végén¹

Kétségtelen, hogy az elmúlt félezer év – Gutenberg „isteni találmánya” segítségével – eltömegesítette a betűkultúrára alapozott jelentésátadást, értelemtulajdonítást (vö. Luther: „A könyvnyomtatás Isten legutolsó és legnagyobb adománya. Hiszen ennek révén Isten meg akarja ismertetni az igazi vallást az egész világgal, a földkerekség határaiig”²).

Kétségtelen, hogy kialakultak olyan jelentéskonvenciók (a *Szentírás* írásbeli szimbolikája – egyáltalán elnevezése; a szépirodalom szimbolikája stb.), amelyeknek elvesztésétől félünk, amikor a digitális kultúra térhódítását aggodalommal szemléljük.

Hisz az is kétségtelen, hogy nehezen fogadjuk el a megszokott kommunikációs és kultúrahagyományozó módszereinkkel szemben rajzolt első igazán komoly kérdőjelet, melyet a számítógép és az internet elterjedése tett föl mindannyiunknak – a mobiltelefonokkal, bankkártyákkal, internetbankokkal s (a borzalmas) valóságshow-kkal immár végképp a hétköznapiakba hatolóan. (Tegyük hozzá, egyelőre csak zárójelben, bár ez volna az igazán fontos: a Mindentu-

dás Egyeteme³ soha nem remélt és soha nem látott sikerének egy részét is az internet adja, hiszen az előadások, demonstrációk, illusztrációk ott újra és részletesen megnézhetők – s nagyon-nagyon sokan töltik le ezeket az anyagokat.)

*

Talán nem volt esetleges, de nem is hisszük, hogy előre látható lett volna a legfejlettebb (?) civilizációk betűkötöttsége. Hisz ma is élnek a földön nem betűre alapozott kultúrák, füstjelekkel, rajzzal, zenével, tánccal kommunikálók. Mi indokolatlanul nézzük le, s mérhetetlen önzésünkben „primitívnek” nevezzük ezeket a kultúrákat, felsőbbrendűnek véljük magunkat pusztán azért, mert azt gondoljuk, hogy betűkkel differenciáltabb jelentéstartalmakat tudunk kifejezni, mint ahogyan ez mondjuk tánccal vagy hangjegyekkel lehetséges. Magam ebben nem vagyok biztos, sokkal inkább abban, hogy eme jelrendszereket sokkal kevésbé – és sokkal kevesebben – értik, mint a betűkultúrát, amelybe jól szervezett iskola- és hagyományrendszer vezet be bennünket 12–16 éven keresztül. (Gondoljunk csak Sztravinszkij, Bartók, Schönberg – Van Gogh, Picasso, Klimt és a többiek – megértetlenségére a maguk korában! Évszázadnak kellett eltelnie, míg az általuk megalkotott művészi formák valamennyire konvencionálissá – vagyis sokak számára jelentéssé – váltak.)

Marshall McLuhan írja le híres könyvében a szomorú-szép példát a bennszülöttekről, akiknek filmet vetített „a nagy fehér ember”⁴ oktató céltattal, s kiderült, hogy ők egészen mást láttak a képsorokon, mint a mozgóképolvasásra socializált emberek. A tapasztalt filmnézők ugyanis szemükkel a vászon elé fókuszálnak, s ezért egészben látják a filmet, a tapasztalatlanok pedig a vászonra fókuszálnak, s mivel a képek igen gyorsan továbbmozdulnak, ők csak kis részleteket érzékelnek. Ebben az esetben például csak egy csirkét láttak ott (mely véletlenül s csak egy pillanatra tűnt fel a filmben – a „nagy fehér ember” észre sem vette, mert tudta, hogy ez lényegtelen részlet), ahol a szemétkézelésről és a pocsolyák megszüntetéséről, vagyis a szűnyog-

1 A Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsának Magyarországi Egyesülete (IBBY) konferenciáján, a Szabó Ervin Könyvtárban 2002. december 3-án *A holnap tegnapja avagy az olvasás jövője* címmel elhangzott előadás megírt szövege. Párhuzamosan megjelenik a *Fordulópontban* és a *Könyvtári Levelező/lapban*.

2 Idézi Jean François GILMONT, *A reformáció és az olvasás* = Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban, szerk. Guglielmo CAVALLO–Roger CHARTIER, Bp., Balassi, 2000, 78. (A későbbiekben: *Az olvasás kultúrtörténete*.)

3 Talán célszerű itt megjegyezni, hogy (a pusztá ismeretterjesztésnél valójában magasabb szintű) tudományos előadássorozatról van szó, amely 2002 őszén – sokak meglepetésére és örömére – a magyar közszolgálati televíziókban (illetve a „valóságban” és az interneten) osztatlan sikerrel kezdődött, s folytatódik a jövőben. A sikerről lásd bővebben: Palugyai István, *Az ismeretterjesztés feltámasztása*, Népszabadság, 2003. január 2.

4 Az ironikus szókapcsolat és idézőjel tőlem való – F. B.

irtásról szóló didaktikus filmet kellett volna látniuk.⁵ S mivel nem észlelték a kép egészét, még kevésbé érzékelhették az elbeszélő módban fogalmazó képek narrativitását. Nem ismerték a filmes konvenciókat, s ezért nyilván nem is értették meg a „mozi”.

Semmi okunk nincs arra, hogy a mi kultúránkat (szinkron és diakrón kódjainkat) fejlettebbnek tartsuk másokénál. Jól-rosszul megcsináltuk a tömegesítést (Gutenberg) – ennél többet azonban aligha mernék felelősséggel állítani.

*

Ha a jövőt fürkésszük az olvasás szempontjából, akkor nem megijedni és siránkozni kell, hanem elébe menni a dolgoknak, azok ugyanis nélkülünk is megtörténnek, s pillanatok alatt túllép(het) rajtunk a világ. Gyerekeink egyik lábukat már a posztmodern korban lógázzák, s természetesen így is gondolkodnak és olvasnak, mi pedig száz év előtti pedagógiai módszerekkel próbáljuk őket „békés egymás mellett élésre” kényszeríteni. Holott – szempontunkból első lépésként – legalább végre ki kellene tágítanunk az olvasás fogalmát:

„Az olvasás szón nemcsak egy bizonyos számú jel azonosításának és dekódolásának képességét értjük, hanem azt a szubjektív képességet is, amely e jelek és más jelek között kreatív viszonyt hoz létre; egy olyan képességet, amely önmagában feltétele annak, hogy az ember tökéletesen tudatában legyen környezetének.”⁶

Másodikként alaptantárgyak szemléletét kellene megváltoztatnunk: az iskolában a történeti jellegű tantárgyaknak nemcsak a múltról, hanem a jelenről és a jövőről is szólniuk kellene (erre egyelőre nem jut idő, energia, koncepció a magyar oktatási rendszerben), mert gyerekeink különben elvesznek a jelenben, s majdan a jövőben.

Például: mivel az irodalomtanítás mereven az irodalomtörténetre koncentrál, kis irodalomtörténészeket, okos érettségizőket képez, s nem

olvasni szerető embereket. Ennek okán gyerekeink nem értik saját irodalmi jelenüket, nem értik a posztmodern jelrendszereket, melyek között élnek, s melyeknek egy részét használják! Ezért hogyan is érthetnék, hogyan is tudhatnák, hogy a valóságshow-nak nevezett agymosás és mindenféle egyéb manipulációsorozat káros és izléstelen, hogyan is tudhatnák, hogy az nem képvisel értéket, s csak kárt tesz a lélekben?! S mit tehet egy magyartanár, ha tanítványai elmesélik neki: „az egyik csatornán a szabályok megszegéséért a legszörnyűsebb büntetést kapta az egyik játékos: Ady-verseket kellett olvasnia órakon át”⁷.

Az olvasás mint büntetés, Ady mint büntetés: rémséges jövőkép a betűvel élő ember számára. A kulturális-nyelvi-kódrendszerbeli szakadék nem teljesen új jelenség a nemzedékek között, de most először átütő erejű. Ezért kell rá felkészülnünk, hogy gyerekeink (egyre inkább) más nyelven beszélnek, mint mi, s bizony mi abból nem értünk mindent (olykor semmit). De itt is elébe mehetnénk a mindenképpen bekövetkező változásoknak azzal, ha a két értékrend között, a fogyasztói-vegetatív és az autonóm-szellemi között világos alternatívát mutatnánk föl.

Nagyon is lehetséges, hogy gyermekeink életében több kódrendszerváltás lesz. Ezt mi éljük meg először; korábban, a sokkal lassabban mozgó időben a szülők joggal remélhették, hogy gyermekeik élete hasonlítani fog az övékre, hogy nagyjából ugyanolyan dimenziók mentén zajlik majd, mint az övék, legfeljebb „egy (társadalmi) osztállyal feljebb”. Ez a (külső) hasonlóság ma szinte kizárt. Ezért nekünk bizony erre, a lehetséges többszöri váltásra kellene felkészítenünk a jövőendő nemzedékeket.

Lássuk be, hogy (már most) gyorsabban és intenzívebben kommunikálnak, mint mi. Lássuk be, hogy nem olvassák ugyan a *Légy jó mindhaláligot*, s Nyilas Misit hülyének tartják (hovatovább Nemecek Ernőt is), de legalábbis baleknak; ám olvassák a *Harry Potter*-sorozatot, olvassák *A Gyűrűk Urát* és más efféléket. Nem értik a *Toldit*, lassan a *János vitéz* sem; Adyt, József Attilát, Babitsot (lásd fentebb!) büntetésnek tartják, s maholnap Petőfi alól is elszalad a valóság... (azon egyszerű oknál fogva, hogy ők már a szabadságba születtek bele, s ezért igen nehéz elmagyarázni nekik például a szabadság-vágy természetrajzát), de értenek, tudnak valami

5 McLuhan, Marshall, *A Gutenberg-galaxis*, Bp., Trezor, 2001, 50–51.

6 Ternit idézi STUART Hall, *Kódolás, dekódolás* In: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. BÓKAY A., VILCSEK B., SZAMOSI G., SÁRI L., Bp., Osiris, 2002, 431. (Az eredeti lelőhely nincs megadva.)

7 MÁTYÁS Győző, *Pig Brother és a haló világ* In: *Kritika*, 2003/1, 19–21.

mást. Ugyanolyan okosak és szépek, mint az előző nemzedékek voltak, s épp ugyanannyira szeretnének mások lenni, mint amazok szerettek volna különbözni elődeiktől.

Látnunk kell azt is, hogy az új típusú tudás-és kultúraátadás nem vertikális, hanem horizontális alapon történik majd, s ez alapjaiban kérdőjelezi meg az egész magyar oktatási rendszert. Nyugodtan fel is készülhetünk a magyar oktatási rendszer összeomlására, mert az (egyelőre?) teljességgel alkalmatlan arra, hogy szimmetrikus, együttműködésen alapuló kapcsolatokat építsen, arra, hogy az iskolai munkát ekként szervezze.

De ha a számítógép, a digitalizálás pár év alatt teljes egészében átalakított szakmákat (nyomdászat, fotózás, zenerögzítés stb.), akkor miért épp a pedagógia és a tudásátadás egyéb (iskolai) mezői maradnának érintetlenek (ezért is kell elébe menni a történéseknek!)?

*

El kellene fogadnunk, hogy a fő érték nem a könyv könyvszerűségében, tárgyi, akár művészi megjelenésében, hanem a benne, általa megvalósuló értékek tudáshordozásra és -rendszerezésre alkalmas funkcióiban van (tudástár, információ-tár, információkeresésre alkalmas „külső emlékezetes tárral” [Pléh Csaba kifejezése]).

A nagy újító nem Gutenberg, hisz a minőségi fordulatot nem ő hajtotta végre, hanem az az ismeretlen feltaláló, aki a tekercsből ('volumen') az első, lapokból álló könyvet készítette⁸. Ez jelentette a minőségi ugrást, mert az egyik kéz felszabadult, a lap mindkét oldalára lehetett írni, s lehetővé vált a gyors visszakereshetőség. A

8 Guglielmo CAVALLO, *A volumentől a codexig. Az olvasás a római világban* = Az olvasás kultúrtörténete, különösen: 90–94.

9 Uo., különösen 90. és 93.

10 „... Az elejét utoljára olvasom el, a végét a közepén, a közepét háromszor esetleg. Ezzel a gyalázatos módszerrel mégis mindent megtudok, de csak a jó regényből.” = *A régi városi színház lejtős folyosója* = O. G., Próza, Budapest, Magvető, 1980, 68.

11 Armando PETRUCCI, *Olvasás az olvasásért. Az olvasás jövője* = Az olvasás kultúrtörténete, 398.

12 Ua., 399.

13 Hans Magnus ENZENSBERGERT idézi Armando PETRUCCI: *Olvasás az olvasásért. Az olvasás jövője* = Az olvasás kultúrtörténete, 399.

digitális emlékezetes tárrak nem más tesznek, mint ezeket a lehetőségeket fejlesztik tovább, s nekünk nem más kellene tennünk, mint megtanulnunk használni őket, lehetőségeiknek legalább a tizedét megismerve. (Mint ahogyan egy könyvtárnak is körülbelül a tizedét használják „állandóan” a könyvolvasók. Annyi a különbség, hogy most a világ összes könyvtára a „lábunk előtt hever” egy pillanat alatt, ha elég gyorsan katingatunk az egerrel.)

A Gutenberg-találmány lényege elsősorban civilizációtörténeti (mennyiségi jellegű, mint ahogyan a nyomdagép feltalálása is az volt a XVIII–XIX. század fordulóján). Ad absurdum: Gutenberg félezer évig „akadályozta” az olvasás fejlődését, hiszen az eredendően többretegű, az emberi gondolkodás természetének sokkal jobban megfelelő, ide-oda ugráló, asszociatív-digitális olvasást a linearitás béklyójába kényszerítette (lásd eredendően a kódexolvasást⁹, lásd Ottlik Géza olvasási „technológiáját”¹⁰, lásd Esterházy Péter *Termelési [kiss]regényét*, lentebb pedig Enzensberger, illetve Márai Sándor gondolatait az olvasásról!)

S persze meg kell barátkoznunk azzal is a jövőben, hogy létezik ún. „fogyasztói olvasás” is, mely ráadásul a könyvpiac egyre nagyobb szegmensére jellemző: [Vannak olvasók, akik] „A könyvet manipulálják, hajtogatják, gyúrik, erőltetik, intenzív és erőszakos használat révén teszik magukévá, amely nem annyira az olvasás és a tanulás, mint inkább a fogyasztás jellemzője.”¹¹ Továbbá: „...[egy könyv újraolvasásának művelete] a könyvnek mint meditálni, megtanulni, tisztelni és feleleveníteni való szövegnek a koncepciójából származik, s ezt váltja fel manapság az az elképzelés, hogy a könyv közvetlen használatra és fogyasztásra való tárgy, amelyet szinte olvasás után el lehet dobni”¹². „E szabadságnak része, hogy az olvasó az egyik oldalról a másikra lapozhasson, hogy egész passzusokat átugorhasson, hogy keresztül-kasul olvashassa a mondatokat, kifacsarhassa, újjászervezhesse, összekapcsolhassa s mindenfajta asszociációk segítségével feljavíthassa őket; hogy a szöveg által nem sejtett konklúziókat vonhasson le belőle, hogy ott foghasson az olvasáshoz, ahol akar, hogy elfelejthesse, plagizálhassa, sőt a sarokba hajthassa a könyvet.”¹³

Márai Sándor másfajta (?) olvasásról beszél: „Erővel olvasni. Néha nagyobb erővel olvasni,

mint amilyen erővel az írás készült, melyet olvasol. Áhítattal, szenvedéllyel, figyelemmel és kérlelhetetlenül olvasni. Az író fecseghet; de te olvass szükszavúan. Minden szót, egymás után, előre és hátra hallgatódzva a könyvben, látva a nyomokat, melyek a sűrűbe vezetnek, figyelni a titkos jeladásokra, melyeket a könyv írója talán elmulasztott észlelni, mikor előrehaladt műve rengetegében. Soha nem olvasni fitymálva, mellékesen, mint akit egy isteni lakomára hívtak, s csak a villa hegyével turkál az ételekben. Elegánsan olvasni, nagylelkűen. Úgy olvasni, mint ha a siralomházban olvasnád az utolsó könyvet, melyet még beadott celládba a porkoláb. Életrehalálra olvasni, mert ez a legnagyobb, az emberi ajándék. Gondold meg, hogy csak az ember olvas.”¹⁴

*

„A regényt már csak a hallgatás előzi meg” – mondja Ottlik Géza¹⁵. Több mint különös, hogy betűírásra alapozott művek végső értelmüket az elhallgatásban, a csendben találják meg. Mintha azért szólalnának meg szónyelven és betűnyelven, hogy felépítsenek egy jelentés-konstrukciót, melynek végső célja, hogy az ember – gyönyörű-paradox módon – szavak nélkül is megértse a másik embert. Ez történik Arany János balladáiban éppúgy, mint az *Iskola a határon*ban vagy Esterházy Péter ama „rajzlapján”, „képregényén”¹⁶: megszűnnek a szavak, s ezzel teremtődik meg az esély a végső megértésre.

Szabó Lőrinc keserűen szól, amikor a könyvkultúrára alapozott szellemi-erkölcsi értékeket veszni érzi: „Égesd el a könyveket, Kalibán!”

14 MÁRAI Sándor, *Füves könyv*, Bp., Helikon, 2000, 36–37.

15 „Nem a szó volt kezdetben, hanem a mondat, azt bontottuk fel mondatrészekre. Nem a mondat volt kezdetben, hanem a bekezdés, azt fejtettük ki mondatokban. Nem a bekezdés volt kezdetben, hanem a regény. A regényt már csak a hallgatás előzi meg.” O. G., *A regényről* = Próza, Budapest, Magvető, 1980. 185.

16 Mint az közismert, Esterházy Péter Ottlik Géza hetvenedik születésnapjára egyetlen rajzlapra lemásolta az *Iskola a határon* című regényt. A szöveget ezzel olvashatatlanná tette, a regényt azonban áttemelte a vizualitás szférájába – az így hagyományos olvasással befogadhatatlanná, lineárisan értelmezhetetlenné vált, mint kép azonban „megfejthető”. Sokan innen eredeztetik a posztmodern magyar irodalom kezdetét.

Mi pedig vigasztalódunk, mert már tudjuk, hogy könyvek nélkül lehet élni, de (szélesebb értelemben vett) olvasás, világértés nélkül nem. S immár azt is végképp tudjuk *A prédikátor könyvéből*, hogy „Ami volt, ugyancsak az, ami lesz”.

S még egy igen-igen fontos okunk van a vigaszra, ezt pedig egyre erőteljesebben vegyük figyelembe jövőképeink megfogalmazásakor: ma egyetlen kilogramm papír előállításához négy kilogramm fára van szükség, ugyanakkor egy elektronikus könyvtár miatt egyetlen fát sem kell kivágni a Földön. Ha tetszik, ha nem tetszik, az élet maga kényszerít rá bennünket a közeli jövőben arra, hogy minél több információt minél kisebb helyen, minél több ember számára hozzáférhetően, minél többféle (újra)strukturálási lehetőséggel tudjunk tárolni (a kőtábláktól az internetig vezető technológiai fejlődést ez a hajtóerő mozgatta). Az internet megfelel ezeknek a kritériumoknak: helyigénye gyakorlatilag nulla, a – benne?, általa?, rajta?, hogyan kell ezt mondani? – tárolható, új meg új szempontok szerint rendezhető információk mennyisége szinte végtelen, energiaigénye és környezetszennyező hatása pedig a 4 kg : 1 kg arány okozta károsító igénynek és hatásnak talán nem is mérhető töredéke.

A kőtáblák, az agyagtáblák és agyaglapocskák, a viasztáblák, a papirusz, a pergamen és a hártya „hegemóniája” után a papírkor lassan véget érni látszik. Örizzük meg hát a papír illatát, finom tapintását, kézzel írott s nyomtatott betűinek emlékét múzeumokban, levéltárakban, könyvtárakban, gondolatainkban. S próbáljuk meg elfogadni azt is, hogy a verset, a nagy vers képeit egyre nehezebb lesz megértetnünk gyermekeinkkel: „A csillagászat egy vak koldus asszony / Condráin méri a világokat: / Világ és vakság egy hitván lapon! (...) Az írt betűket a sápadt levél / Halotti képe kárhoztatja el” (Vörösmarty: *Gondolatok a könyvtárban*).

„Irodalom”

Arcanum DVD Könyvtár I., Bp., Arcanum Adatbázis Kft., 2001.

Az ARCANUM ADATBÁZIS KFT. CD-ROM kiadványai (*Verstár, Az ember tragédiája* 25 fordításban; MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei*, kritikai kiadás; SHAKESPEARE *Összes művei* stb.)

Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban, szerk. Guglielmo CAVALLO–Roger CHARTIER, Bp., Balassi, 2000.

Az új média = Vigília, 2003/1 (tematikussá összeállítás, szerzők: Balázs Géza, Blaskó Ágnes, Draskovits Imre, Reinhold Esterbauer, Milosevits Péter, Orlovsky Géza, Szűts Zoltán).

BALLA D. Károly honlapja: <http://www.hhrf.org/ungparty/>

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI INFORMATIKAI ÖNÁLLÓ PROGRAM (BALASSI Bálint, JÓZSEF Attila és más költők műveinek *hálózati kritikai kiadása*; továbbá: SZÜTS Zoltán, *A hypertext*; PÁLFI Norbert, *Irodalom, szöveg, információ*; HORVÁTH Iván, *Az internet fenomenológiája* stb. [részben jelszóhoz kötve])

<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/index.html>

HORVÁTH Iván „minden munkái”, különösen: *Magyarok Babelben*, digitális könyv:

<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/index/>

Irodalmi Internet Napló: <http://www.inaplo.hu/>

Irodalmi Vademecum: www.extra.irodalmivademecum.hu

Könyv Portál: <http://www.konyvportal.hu/kiadoorsz.php>

MANGUEL, Alberto, *Az olvasás története*, Bp., Park, 2001.

McLUHAN, Marshall, *A Gutenberg-galaxis*, Bp., Trezor, 2001.

MIKLÓS Pál, *Olvasás és értelem*, Bp., Szépirodalmi, 1971.

NYÍRI Kristóf, *A virtuális egyetem filozófiájához*, http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/ve_fil.htm

NYÍRI Kristóf, *Információs társadalom és nemzeti kultúra*, <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/nk.htm>

www.dokk.hu (új típusú, interaktív költészeti portál)

www.kontextus.hu (irodalmi portál)

www.litera.hu (irodalmi portál)

www.mEEK.iif.hu (Magyar Elektronikus Könyvtár)

www.mekka.hu (Ingyenes olvasóprogramok és e-bookok letölthetők. Egyelőre még nem túl gazdag a választék, de inycsiklandó! Aki letölt egy elektronikus könyvet, attól a portál e két mondattal búcsúzik: „Ön elektronikus könyvet vásárolt. A fák köszönik”.)

www.neumann-haz.hu (Digitális Irodalmi Akadémia hatvannál több magyar író [gyakran letölthető] műveivel és a róluk szóló szakirodalmi bibliográfiákkal, fotókkal, életrajzokkal – s nem utolsósorban a digitális irodalom szerzői jogi elveinek alapvetésével)

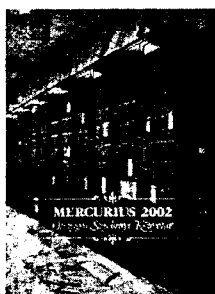
www.oszk.hu (Országos Széchényi Könyvtár)

www.konyvvar.lap.hu (induló keresőoldal)

www.terasz.hu (irodalmi szekció egy nagyobb portálon)

Fűzfa Balázs

A nemzeti könyvtár hírmondója

Mercurius 2002 címmel gyönyörű kiállítású füzetet jelentetett meg az Országos Széchényi Könyvtár. Korábban a szerény külsejű OSZK Híradó tudósított az intézet életének megörökítésre érdemesített eseményeiről, utóbb meglehetősen nagy elmaradásokkal, „hézagokkal”, időbeli eltolódásokkal. Az intézmény vezetői kollégiuma a lapot megszüntetve egy új bulletin mellett döntött, így jelent meg az első Mercurius.

TARTALOM:

Az Országos Széchényi Könyvtár stratégiai terve elé. A nemzeti könyvtár jövője. (Monok István)

On-line szolgáltatások a nemzeti könyvtárban (Bánki Zsolt)

A nemzeti könyvtárban működő Magyar Elektronikus Könyvtár szolgáltatásai (Moldován István)

A magyar könyvtárak internetes on-line tájékoztató szolgáltatása. A LIBINFO (Tóth Ferenc)

Könyvtári Intézet (Dippold Péter)

Bemutatkoznak az Országos Széchényi Könyvtár különgyűjteményei (Plihál Katalin)

Uralkodók és Corvinák (Karsay Orsolya)

Bibliotheca Eruditionum. Régi magyarországi nyomtatványok és olvasmányok adatbankja (Káldos János)

A Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár bicentenáriumi programsorozata (Kiss Barbara)

A bicentenáriumi év díszvendégei (Ekler Péter)

Aere Perennius – Ércnél maradandóbb (Ferenczy Endréné)

CENL-konferencia az Országos Széchényi Könyvtárban 2002. szeptember 26–27. (Kiss Barbara)